

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและความเป็นมาของปัญหา

ในการพัฒนาประเทศไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านต่างๆ ต้องอาศัยกำลังคนเป็นปัจจัยสำคัญ การพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพของคนนั้นก็ย่อมขึ้นกับประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาเป็นประการสำคัญ และประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาจะประสบความสำเร็จมากน้อยแค่ไหนย่อมขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพของครูเป็นหลัก เพราะครูเป็นผู้ใช้หลักสูตรเป็นตัวจักรสำคัญในการดำเนินการศึกษาตามนโยบายและหลักการทางการศึกษาของรัฐ ดังคำกล่าวที่ว่า "ครูเป็นผู้สร้างคน คนเป็นผู้สร้างชาติ"¹ ครูจึงเป็นวิชาชีพที่จำเป็นที่สุดในการสร้างคุณภาพของคน เพื่อช่วยพัฒนาประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้า

ในทัศนะของคนไทยโดยทั่วไป คำว่า "ครู" จะหมายถึงผู้ที่ควรแก่การเคารพเพราะถือว่าครูคือผู้ให้ความรู้ เป็นผู้เสียสละ มีความหวังดีต่อศิษย์อย่างจริงใจ ครูคือบุรุษนิยบุคคล สังคมไทยยังคงยึดถือคุณลักษณะของครูไทยแต่ดั้งเดิม ซึ่งเป็นคุณลักษณะของพระ โดยทางพุทธศาสนาครูจะต้องเป็นผู้เคร่งครัดศีลธรรม เป็นตัวอย่างที่ดีของศิษย์ นายจรรยา มิลินทร์ เลขาธิการคุรุสภา ได้กล่าวถึงความเป็นมาของวิชาชีพครู มีใจความตอนหนึ่งว่า

คุนยวาทยทรพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รายงานการประชุมทางวิชาการ เรื่อง คุรุศึกษากับอนาคตของประเทศไทย (9-11 กรกฎาคม 2527) หน้า 3 .

ในสมัยโบราณวิชาหนังสือ เป็นวิชาที่นิยมเรียนกันอยู่ในหมู่พระ ขุนนาง ราชตระกูล เพื่อสืบศาสนาและทำราชการอีกทั้งผู้ทรงวิทยาในวิชาหนังสือ ส่วนใหญ่มักจะเป็นพระและขุนนางมาก่อน ดังนั้นสังคมไทยจึงมักจะมองเห็นและนับถือจริยวัตรของครูและพระอย่างไม่แตกต่างกัน²

การศึกษาของไทยนับแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมา ส่วนใหญ่อาศัยวัด เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ ครูจึงเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป เช่นเดียวกับพระ และในสมัยเริ่มแรกของการผลิตครูนั้น ได้คำนึงถึงบทบาทและหน้าที่ของครูว่า เป็นบุคคลสำคัญที่จะช่วยพัฒนาการศึกษาของประเทศ จึงได้เน้นความสำคัญในการเลือกสรรผู้ที่จะมาเป็นครูเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากคำสั่งของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ เรื่องนักเรียน อาจารย์ ขึ้นฝึกหัดเมื่อ ร.ศ.121 มีข้อความตอนหนึ่งว่า

... การฝึกหัดครูเป็นการสำคัญอย่างยิ่งอันหนึ่งของการศึกษา เพราะครูย่อมเป็นผู้ที่จะทรงคุณวุฒิวิชา สามารถที่จะให้ความรู้แก่ศิษย์โดยสมบูรณ์ ทั้งต้องเป็นผู้ที่จะเพาะสังคมและกิจริยา อธยาศัยให้ศิษย์เป็นคนดีด้วย เพราะฉะนั้นย่อมต้องการครูดี ๆ มากๆ อีกประการหนึ่งในทุกวันนี้ย่อมเป็นที่ปรากฏ และนิยมกันแล้วว่า การเป็นครูเป็นตำแหน่งสูง และเป็นตำแหน่งที่สามารถจะถือเอาเป็นหลักฐานที่บุคคลจะยึดหน่วงเอาเป็นวิชาชีพสำหรับตนได้ กล่าวคือ ถ้ามีวิชาความสามารถที่จะเป็นครูได้แล้ว วิชาอันนั้นย่อมจะให้ผลคือความเจริญด้วยลาภและยศ เป็นสิ่งที่มุ่งหมายยึดหน่วงสำหรับตัวไปได้ตลอดอย่างหนึ่ง เหตุฉะนั้นจึงจำเป็นต้องกวาดขันในการฝึกหัดครูให้ดียิ่งขึ้น ...³

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² จรูญ มลิินทร์, "ความเป็นมาของการประกอบวิชาชีพครู," ครูไทย 200 ปี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2525), หน้า 1

³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร ศธ.2/18 คำสั่งเรื่อง นักเรียนอาจารย์ขึ้นฝึกหัด ลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445)

เกี่ยวกับการเลือกเพื่อนักเรียนเข้าฝึกหัดเป็นครูรุ่นแรกๆ ก็มีกรให้เกณฑ์ไว้ว่า ผู้ที่จะเข้าเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์นั้นจะต้องเป็นคนที่มีสติปัญญาดี มีบุคลิกลักษณะที่จะเป็นครูได้ มีความประพฤติดีที่มีผู้รับรอง และผ่านการคัดเลือกกลุ่มเกลามาแล้ว ⁴

การฝึกหัดครูในสมัยเริ่มแรกนั้น มุ่งหวังที่จะสร้างครูให้เป็นครูที่แท้จริง และพยายามเลือกเห็นบุคคลที่จะเข้าฝึกหัดเป็นครู โดยเน้นคุณลักษณะด้านคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งความรู้ความสามารถในการสอนด้วย ครูในยุคนี้จึงเป็นแบบอย่างที่ดี

ดร. จันทร ชุ่มเมืองปัก ผู้อำนวยการกองมาตรฐานวิชาชีพครู ได้กล่าวถึงพัฒนาการของวิชาชีพครู มีใจความพอสรุปได้ว่า คนที่จบจากโรงเรียนฝึกหัดครูรุ่นแรกๆ นั้น เป็นผู้ได้รับการคัดเลือกมาตั้งแต่ต้น เมื่อจบไปเป็นครูจึงเป็นครูได้ดี มีบารมี มีคนศรัทธาเชื่อถือ ผู้ปกครองสังคมยอมรับ และไม่มีกลุ่มวิชาชีพใดที่สังคมยอมรับ เรียกว่า ปุชนิยมบุคคล เหมือนกลุ่มผู้ประกอบวิชาชีพครูในสมัยนั้นครูทำหน้าที่หลายอย่าง เช่น เป็นครูสอนหนังสือแก่ศิษย์ เป็นผู้อบรมสั่งสอนศิษย์ เป็นตัวอย่างของคนทั่วไปในด้านจริยวัตรและคุณธรรม ทำโทษศิษย์ได้ (ผู้ปกครองยินยอม) เป็นเสมือนพ่อแม่คนที่สองของศิษย์ ครูเหล่านั้นท่านเป็นครูด้วยความจริงใจ เรียกได้ว่าเป็นครูด้วยวิญญาณ ครูสมัยก่อนจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นปุชนิยมบุคคล สังคมปัจจุบันก็ยังฝังใจว่าครูจะต้องประพฤติปฏิบัติแบบครู ครูจะต้องทำตัวให้ดีกว่าผู้ประกอบวิชาชีพอื่น ⁵

ส่วนจรรยาบรรณครูไทยนั้น เพิ่งมีเป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อ พ.ศ. 2506 ⁶ ก่อนหน้านั้นยังไม่มี เหตุผลคงเป็นเพราะครูแต่ก่อนส่วนใหญ่ท่านเป็นปุชนิยมบุคคล เป็นครูด้วยวิญญาณ ดังได้กล่าวมาแล้ว จรรยาบรรณของครูสมัยแรกๆ จึงเป็นระเบียบประเพณีที่เคยปฏิบัติต่อกันมา เป็น

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3.

⁵ จันทร ชุ่มเมืองปัก, การประยุกต์คุณธรรมมาใช้ในการดำรงตนของข้าราชการครู (กองมาตรฐานวิชาชีพครู ครูสภา, 2529), หน้า 2

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

แบบอย่าง ครูในสมัยนั้นท่านมีวินัยในตนเอง เมื่อโรงเรียนขยายมากขึ้น จำนวนครูเพิ่มขึ้น การเมือง เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการจัดการศึกษามากขึ้น ประกอบกับการที่เราไม่ค่อยได้มีการสรรหาคนเก่งคนดีมาเป็นครูเช่นยุคก่อน ความมีคุณธรรมของครูจึงลดหย่อนลงไป สำหรับครูรุ่นหลังๆ ระบบสังคมยุ่งเหยิง สับสนมากขึ้น การมีจรรยาบรรณไว้เป็นกรอบประพฤติปฏิบัติจึงมีความจำเป็น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าครูในยุคก่อน ท่านได้รับการยอมรับนับถือเพราะท่านยึดแนวทางและแบบอย่างของครูผู้สอนในทางพุทธศาสนาเป็นจารีตประเพณีปฏิบัติต่อกันมา ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า ผู้ที่จะเป็นครูได้ดั่งนั้นควรจะต้องเป็นผู้ที่รู้เรื่องของศาสนาดี เพราะศาสนากับการศึกษา นั้น เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์กันตลอดชีวิต เมื่อครั้งที่มีการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์ท่านทรงมองเห็นการณ์ไกล มีความห่วงใยในความเห็นห่างระหว่างศาสนาและการศึกษาดังพระราชหัตถเลขา ถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ลงวันที่ 22 กรกฎาคม ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2442) ความว่า

... เรื่องการศึกษานี้ ขอให้ทรงช่วยคิดให้มากๆ จนถึงรากเหง้าของการศึกษาในเมืองไทย ... การสอนศาสนาในโรงเรียนทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองจะต้องมีขึ้น ให้มีความวิตกว่าเด็กชั้นหลังจะห่างเหินจากศาสนา จนเลยเป็นคนไม่มีธรรมในหัวใจมากขึ้น ต่อไปภายหน้าถ้าเป็นคนที่ได้เล่าเรียนคงจะประพฤติตัวดีกว่าคนที่ไม่ได้เรียนนั้นหาถูกไม่ คนที่ไม่มีธรรมให้ เป็นเครื่องดำเนินตาม คงจะหันไปหาทุจริตโดยมาก ถ้ารู้น้อยก็โกงโกงไม่คล่องหรือโกงไม่สนิท ถ้ารู้มากก็โกงคล่องขึ้นและโกงพิสดารขึ้น การที่หัดให้รู้จักวิธี ไม่เป็นเครื่องฝึกหัดให้คนดีและคนชั่ว เป็นแต่ได้วิธีสำหรับเรียนความดี ความชั่วได้คล่องขึ้น 7

7 พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ฉบับลงวันที่ 27 กรกฎาคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2442) ตีพิมพ์ใน ประมวลพระราชนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จำเพาะเล่มที่ว่าด้วยลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา พิมพ์ขึ้นเนื่องในงานมหาสมณวสานุสรณ์ ครบ 50 ปี, (มมร., 2514), หน้า 2.

ปัญหาเรื่องความหย่อนยานในคุณธรรม และจริยธรรมของเยาวชนไทยที่เกิดขึ้น อาจเป็นเพราะความเห็นต่างระหว่างการศึกษาที่ศาสนานี้มีมากขึ้นทุกที การจัดการศึกษาของไทยในปัจจุบันมิได้เป็นไปตามพระราชดำริข้างต้น นับแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา เราได้นำแบบอย่างและวิธีการศึกษาของตะวันตกเข้ามาใช้ ซึ่งวิธีการศึกษาของตะวันตกเองก็ยังคงคล้ำและคั่งกันอยู่ตามกันว่า อะไรแน่ เป็นการศึกษาที่แท้จริง เรายังไม่รู้ว่าควรรู้ศาสนาของเราให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาของเราได้อย่างไร . ผู้ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตะวันตกก็มองข้ามหลักการศึกษาศาสนาไป *

อันที่จริงในช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงก็มีผู้ที่มีความสำคัญของพุทธศาสนา พยายามชักจูงให้เห็นคุณค่าของหลักการศึกษามีอยู่ในพุทธศาสนาหลายท่าน แม้แต่ชาวตะวันตกเอง เช่น พระอินทรมนตรี ซึ่งได้แสดงปาฐกถาไว้ตอนหนึ่ง ความว่า

... ในสมัยโบราณท่านเข้าใจกันแจ่มแจ้งดีว่า ศาสนากับการศึกษาแยกกันไม่ออก ท่านจึงสอนไปด้วยกัน จำนวนเวลาที่เราหลงทางไปเสียในระหว่างนี้ก็ยังไม่มากมาย เสียเหลือเกิน จนถึงกับจะย้อนไปไม่ได้แล้ว และแท้จริงในรัชกาลปัจจุบัน * ก็ได้สั่งให้ย้อนกลับไปด้วยซ้ำ สิ่งหนึ่งซึ่งจะเกื้อกูลให้ท่านบรรลุภูมิธรรม ก็คือ ศาสนาของท่าน ข้าพเจ้าหมายถึงศาสนาซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นวิชาจรณสัมบันน์ และเป็นพระอรหันต์ ได้ประกาศตั้งขึ้นนั่นเอง พระองค์ได้สอนท่านทั้งหลายด้วยหลักอันชอบด้วยวิทยาศาสตร์ ให้ท่านสามารถดำรงชอบ ... ๑

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* พระยาอินทรมนตรี (Francis H. Giles) "การศึกษาเกี่ยวกับจรรยาและศาสนา," อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนายตัน บุนเด็ก. หน้า 70-74, 2517. (ปาฐกถาพิเศษแสดงที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน วันที่ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2473).

* หมายถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73-74.

นอกจากนี้ยังได้กล่าวไว้อีกตอนหนึ่งว่า "ใครๆ ย่อมรู้จักกันอยู่ทั่วไปว่าตามแบบแผนตะวันตกนั้น ยังไม่ได้ผล ... ความไม่สำเร็จของชาติตะวันตกนี้มาปรากฏในชาติเราด้วยเหมือนกัน เพราะเราเอาอย่างเขา " 10

ในปัจจุบันแม้ว่าคุณลักษณะและบทบาทของครูได้เปลี่ยนแปลงไป แต่ความคาดหวังในตัวครูก็ยังเป็นอยู่เช่นเดิม ฐานะความเป็นปฐมนิยบุคคลยังติดปากคนไทยมาตลอด จึงมุ่งหวังต่อครูสูงมากในเรื่องการวางตน และบุคลิกภาพของครู จะเห็นได้ว่า ความคาดหวังในตัวครูกับบทบาทของครูที่เปลี่ยนแปลงไปมีความขัดแย้งกัน เพราะสภาพของอดีตและปัจจุบันแตกต่างกันมาก การที่ฐานะบทบาท และสภาพของครูต้องเปลี่ยนแปลงไป เช่นทุกวันนี้ เพราะมีเหตุปัจจัยที่สืบเนื่องกันหลายอย่างทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ฯลฯ ครูในปัจจุบันต้องเผชิญปัญหาในการดำเนินชีวิต เผชิญภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งระบบราชการ หน้าที่การงานอื่นๆ การที่ครูจะดำรงตนให้เป็นปฐมนิยบุคคลจึงต้องอาศัยอุดมการณ์ที่แข็งแกร่ง ในระยะหลังๆ เราจึงมักได้ยินข่าวเกี่ยวกับครูในด้านลบอยู่เสมอ ทำให้ภาพพจน์ของครูโดยรวมตกต่ำไป 11

จากการสำรวจครูในปี พ.ศ. 2532 พบว่าจากจำนวนครู 532,703 คน มีครูที่ประพฤติผิดนอกรัตนนอกรอยในทุกกรณีความผิดมีเพียง 948 คน ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 0.18 12 เท่านั้น ซึ่งถ้าพิจารณาจากตัวเลขนี้จะเห็นได้ว่ามีครูบางส่วนจำนวนน้อยที่ไม่สามารถดำรงตนเป็นครูที่ดีได้ ถึงแม้ว่าการพิจารณาเป็นจำนวนแล้วจะดูว่าไม่มากนัก คือไม่ถึงร้อยละ 1 ของจำนวนครูทั้งหมด แต่ผลกระทบทางสังคมและจิตวิทยามีมาก เนื่องจากสังคมไทยให้การเคารพยกย่องครูและคาดหวัง

10 พระยาอินทรมนตรี "การศึกษาเกี่ยวกับจรรยาและศาสนา," หน้า 92.

11 จันทร ชุ่มเมืองปัก, การประยุกต์คุณธรรมมาใช้ในการดำรงตนของข้าราชการครู, หน้า 4-10.

12 กองมาตรฐานวิชาชีพครู สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, รายงานประจำปีเกี่ยวกับครู ปี 2532 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2533), หน้า 26.

ว่าครูจะเป็นตัวอย่าง และเป็นบุคคลที่ควรยกย่อง ความหย่อนยานในวินัยของครูในสภาพปัจจุบันก็มี ส่วนทำลายความศรัทธาของสังคมที่มีต่อครูได้

ดร. สายหยุด จำปาทอง ได้กล่าวถึงอิทธิพลที่ทำให้ บทบาท และหน้าที่ของครูต้องเปลี่ยนแปลงไป พอสรุปได้ดังนี้ ¹³

1. นโยบายการผลิตครูเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับปริมาณและคุณภาพ
2. การเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจ ทำให้ข้าราชการครูต้องดิ้นรนเพื่อฐานะทาง เศรษฐกิจ ต้องขวนขวายหารายได้พิเศษ
3. ความเปลี่ยนแปลงของ เจตนคติที่มีต่อวิชาชีพครู
4. พฤติกรรมของนักเรียนที่เป็นปัญหาต่อครู สังคมเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว เกิดช่องว่าง และปฏิกริยาขั้ระหว่างครูกับนักเรียน
5. ระบบราชการมีส่วน เปลี่ยนแปลงบทบาทครู

ในฐานะที่เรา เชิดชูครู เป็นปูชนียบุคคล หรือ เปรียบครู เสมือนกับ เป็นแม่พิมพ์ที่ค่อยหล่อ หลอม เด็กให้มีความรู้ และมีคุณธรรม ดังนั้นการยอมรับเอาง่ายๆ ว่าเป็นกฎธรรมคาของสังคมที่ ทำให้ครูต้องเปลี่ยนสภาพไปนั้น ย่อมไม่ใช่สิ่งที่ถูกต้องนัก เพราะแม่พิมพ์ที่ซำรุดย่อมพิมพ์ออกมาไม่ สวยงาม ไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร ถ้าเรายอมรับง่าย ๆ เช่นนั้น ความศรัทธาหรือค่านิยมที่ดีงามของ ครูก็จะเสื่อมสลายไปด้วย ฐานะ บทบาท และอุดมคติของครู จากความเป็นปูชนียบุคคลในอดีตมาสู่ สภาพที่เป็นอยู่และเป็นไปในปัจจุบันนั้น เป็นเพราะ เหตุปัจจัยหลายอย่างที่หนุนเนื่องผลักดันกัน เป็น ทอดตา (หลักอิทัปปัจจตา) การแก้ปัญหาเหล่านี้ต้องพยายามแก้ที่เหตุไม่ใช่แก้ที่ผล ถ้าเราไม่ ต้องการให้สิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นก็ต้องระงับ เหตุของสิ่งนั้น ในทำนองเดียวกันถ้าเราต้องการให้สิ่ง หนึ่งสิ่งใดเกิด ก็ต้องกระทำเหตุของสิ่งนั้น ครูในยุคปัจจุบันจึงควรจะเป็นผู้ที่คิดชอบ ดำริชอบ รู้เท่าทัน เหตุแห่งความเปลี่ยนแปลง เหตุแห่งความเสื่อมนี้ๆ อันจะมีผลกระทบต่อชีวิต สังคม และ วิชาชีพของตน

¹³ สายหยุด จำปาทอง, "บทบาทของครูกับการพัฒนาสังคม," วิทยากรย (พฤศจิกายน 2529) : 23-24.

พุทธปรัชญานั้นส่งเสริมความสามารถของมนุษย์ในการคิดหาเหตุผลเพื่อให้เกิดการรู้เท่าทันในสรรพสิ่งทั้งหลาย ดังที่พระอัสสชิได้กล่าวตอบ อุปลติสสะ (ซึ่งถามว่าใครเป็นศาสดาของท่าน ศาสดาของท่านสอนว่าอย่างไร) ว่า

เย ธมมา เหตุปภวา เตส เหตุ ตถาคโต

เตสญจ โย นิโรธो จ เอว วาที มหาสมโณ ¹⁴

ความว่า "ธรรมทั้งหลายเหล่านี้เกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมทั้งหลายเท่านั้น และความดับแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติกล่าวอย่างนี้ "

ในฐานะที่ครูเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนามนุษย์ ครูก็ควรจะรู้เท่าทันธรรมชาติของชีวิต รู้เท่าทันความเป็นจริงของสรรพสิ่งทั้งหลาย รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลด้วย

จากปัญหาและเหตุผลดังกล่าว เป็นเหตุจูงใจให้ผู้วิจัย สนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดของพุทธปรัชญาอันเกี่ยวข้องกับครูผู้สอน เพราะมองเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีที่สุดของผู้ทำหน้าที่ครูจนได้รับยกย่องสรรเสริญว่าเป็นบรมครูเอกของโลก ¹⁵ ทรงแสดงพุทธวิจนะเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ คุณสมบัติ และวิธีการสอนของครูผู้สอนไว้มากมายหลายประการ เช่น ทรงตรัสกับพระอานนท์ไว้ตอนหนึ่งว่า

... ดูกร อานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่นไม่ใช่ของง่าย ภิกษุเมื่อจักแสดงธรรมแก่ผู้อื่นพึงตั้งธรรม 5 ประการไว้ภายใน แล้วจึงแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ธรรม 5 ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุถึงตั้งใจว่า เราจักแสดงธรรมโดยลำดับ 1 เราจักแสดงอย่างเหตุผล 1 เราจักแสดงธรรม

¹⁴ วินย. มหา 4/65

¹⁵ พระราชวรมณี, (ประยูรค์ ปยุตโต) เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า

(กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2531), หน้า 1.

อาศัยความเห็นดู 1 เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรม 1 เราจักไม่แสดงให้กระทบตน และผู้อื่น ...¹⁶

ธรรมทั้ง 5 ประการนี้ เป็นคุณสมบัติที่ครูผู้สอนหรือผู้ให้การศึกษาสามารถยึดถือเป็นหลักประพฤติปฏิบัติและนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี นั่นคือ การสอนควรสอนเนื้อหาตามลำดับ ความยากง่าย ลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ รู้จักชี้แจงเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจในแต่ละแง่แต่ละประเด็น สอนด้วยจิตเมตตา มีความกรุณาเป็นพื้นฐาน มุ่งแต่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้รับคำสอน ไม่เป็นผู้เพ่งอามิสก็คือ ไม่สอนเพราะเห็นแก่สินจ้างรางวัล ไม่หวังผลประโยชน์ตอบแทนจากศิษย์ เพราะครูที่หวังความร่ำรวยจากศิษย์จะเป็นครูที่ดีไม่ได้ และสุดท้ายคือ ไม่ควรแสดงธรรมหรือสอนด้วยการยกตนอวดตัวว่า เป็นผู้รู้ และเสียดสีผู้อื่น

หลักธรรมเหล่านี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ความคิดทางการศึกษาของพุทธศาสนานั้น สามารถแปร เป็นรูปธรรมได้จริงๆ มิใช่เป็นความคิดที่เป็นนามธรรมที่บรรจุอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เท่านั้น

คุณสมบัติของครูผู้สอนทางพุทธศาสนา จึงสามารถนำมาใช้ได้ดีในสภาพการณ์ปัจจุบันและอนาคต เพราะพุทธปรัชญามองเห็นว่า มนุษย์มีความสามารถที่จะคิดหาเหตุผลจาก เหตุการณ์ต่างๆ ได้เอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้แนะนำทางให้เท่านั้น ดังพุทธพจน์ที่สอนไว้ว่า "การเพียรพยายาม เป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย ต้องทำเองตถาคตเป็นเพียงผู้บอกทาง" ¹⁷

ทัศนะทางการศึกษาของพุทธปรัชญา เป็นทัศนะที่สามารถนำมาประมวลให้เป็นระบบได้ตามแบบนิยมของปรัชญาการศึกษา ซึ่งในปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับความคิดทางการศึกษาของพุทธปรัชญาได้เป็นที่สนใจกันอย่างมาก มีผู้พยายามสังเคราะห์ เชื่อมโยงความคิดที่กระจัดกระจายให้

¹⁶ อง. ปัญจก 22/159

¹⁷ ขุ.ธ 25/30

เป็นระบบ แต่ข้อเขียนเหล่านั้นก็เป็นความเห็นเสียส่วนมาก อย่างไรก็ตามคำอภิปรายและข้อเขียนต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นประโยชน์อย่างมากแก่ผู้วิจัยคือ เป็นแนวทางให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจ ค้นคว้า ตรวจสอบ และวิจัยความคิดจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาโดยตรง แต่กระบวนการทางการศึกษาของพุทธศาสนานั้นกว้างขวางและลึกซึ้งมาก ไม่สามารถทำการวิจัยได้ทุกประเด็นในเวลาอันจำกัด ผู้วิจัยจึงเลือกวิจัยเฉพาะองค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการทางการศึกษา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับครูผู้ทำหน้าที่สอนคือ ครู (และคุณสมบัติของครู) และวิธีสอน (ตามแนวพุทธศาสตร์) ดังเหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

พุทธศาสนานั้น มีอิทธิพลทางการศึกษา และเป็นตัวกำหนดคุณค่าในสังคมไทยมาช้านานแล้ว หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ามีใช้คำสอนที่รับถ่ายทอดมาจากพระเจ้าอื่นใด แต่เป็นคำสอนของผู้รู้แจ้ง เห็นจริงแล้วในสัจภาวะทั้งปวง หลักธรรมของพระองค์เป็นสังฆธรรมที่ไม่แปรเปลี่ยนไปตามกาล เป็นความจริงตลอดกาล ไม่จำกัดด้วยเวลา เป็น "อกาลิก" จึงสามารถนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์และยุคสมัยนั้นๆ ได้

งานวิจัยนี้มุ่งหวัง เสนอแนวคิดและหลักการทางพุทธปรัชญาอันเกี่ยวกับครูผู้สอน เพื่อแสวงหาทัศนะของพุทธปรัชญาที่มีต่อครูในแง่มุมต่างๆ เพราะเห็นว่าปรัชญาพุทธศาสนามีจุดสนใจอยู่ที่การพัฒนาคน และการรู้เท่าทันธรรมชาติอันแท้จริงของมนุษย์ เช่นเดียวกับจุดมุ่งหมายโดยทั่วไปของการศึกษา ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรม และเป็นพลเมืองดีของชาติ จึงนับว่าพุทธศาสนานั้นมีบทบาทสำคัญในการที่จะพัฒนาคน ดังที่พระโสภณคณาภรณ์กล่าวว่า "วิชาพุทธศาสนานั้นเป็นการสอนเพื่อสร้างคนจริงๆ เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ เพื่อพัฒนามนุษย์ให้เป็นกัลยาณบุรุษ เป็นบัณฑิต เป็นนักปราชญ์ เป็นคนดีจริงๆ เรียกว่าสัตบุรุษนั้นต้องพัฒนาด้วยระบบคำสอนในทางพุทธศาสนา"¹⁸

¹⁸ พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ), ส่องสิ่งสงสัย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศิwap, 2525), หน้า 163.

ในการพัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพของคนนั้น ถือว่าครู เป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ดังนั้นผู้ทำหน้าที่ครูทั้งหลายจึงควรรู้จักการพัฒนาตนเอง รับผิดชอบต่อหน้าที่และความสำคัญของวิชาชีพตนเองในแง่พุทธปรัชญา ไม่ใช่คอยแต่จะกล่าวโทษสิ่งโน้นสิ่งนี้อยู่เสมอ ในสมัยพุทธกาล ภททวัคคีย์ 30 คน ได้ติดตามหญิงสาวคนหนึ่ง และได้ทูลถามพระพุทธองค์ว่า เห็นเธอเดินผ่านมาทางนี้บ้างหรือไม่ พระองค์ได้โต้ตอบว่า "ท่านแสวงหาคนอื่นทำไม ในเมื่อตัวของท่าน ท่านยังไม่ได้แสวงหาเลย" ¹⁹ ดังนั้นก่อนที่ผู้ทำหน้าที่ครูทั้งหลาย จะไปพัฒนาคนอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็ต้องเริ่มจากการพัฒนาตนเองก่อน ดังคำสอนของพระพุทธองค์ที่กล่าวกับนายจุนทะ ดังปรากฏในพระสูตรปิฎก มีใจความว่า

... ดูก่อนจุนทะ ผู้ที่ตนเองจมอยู่ในเปลือกถมอันลึกแล้ว จะยกบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึกข้อนี้ เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ตนเองไม่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึก จักยกขึ้นซึ่งบุคคลอื่นที่จมอยู่ในเปลือกถมอันลึก ข้อนี้เป็นฐานะจะมีได้ ผู้ที่ไม่ฝึกตน ไม่แนะนำ ไม่ดับสนิทด้วยตนเอง จักฝึกสอน จักแนะนำผู้อื่น จักให้ผู้อื่นดับสนิท ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีไม่ได้ ผู้ที่ฝึกตน จักให้ผู้อื่นดับสนิท ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้" ²⁰

หลักคำสอนข้างต้นนี้ เน้นให้เห็นถึงความสำคัญในการฝึกตน การพัฒนาตนเองของผู้สอนนั้นหลักพุทธศาสนาเน้นให้มองตนเองก่อนมองคนอื่น จะเห็นว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นแบบอย่างของครูที่แท้จริง ทรงเป็นผู้เชี่ยวชาญในศิลปการสอน พระองค์ทรงสอนอย่างไร ทำได้อย่างนั้น

สาเหตุที่ครูบางส่วนในปัจจุบันไม่สามารถดำรงตนเป็นครูที่ดี ตามที่สังคมคาดหวังไว้นั้น นอกจากความเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคมต่างๆ ดังได้กล่าวมาแล้ว สาเหตุอีกประการหนึ่งอาจเป็นเพราะ เราได้ละเลยแบบอย่างอันดีงามของครูไทยในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่ท่านยึดถือแนว

¹⁹ อุดม บัวศรี "ปรัชญาเอกซิสเตนเซียลลิสม์ กับพุทธปรัชญา," วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ (กุมภาพันธ์ 2528) : 53.

²⁰ ม.มู 12/108.

ทางและแบบอย่างของผู้สอนในทางพุทธศาสนา เป็นหลักประพฤติปฏิบัติ การศึกษาหลักคำสอนและ พุทธวิธีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับครูผู้สอนย่อมได้แนวทาง และแบบอย่างอันดีสำหรับผู้ดำรงฐานะความ เป็นครู

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า การศึกษาวิจัยเรื่องครูและหลักธรรมของครูตามแนวพุทธ ปรัชญาจะช่วยให้ได้คุณสมบัติของครู วิธีสอนของครู หลักการประพฤติปฏิบัติ และหลักการดำเนิน ชีวิตของครู ตามแนวพุทธธรรม ทำให้ครูรู้จักและเข้าใจสถานภาพของตน สามารถนำแนวคิด หลักการ และแบบอย่างของครูตามแนวพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ อันจะเป็นประโยชน์แก่ครูและ นักการศึกษาทั่วไป และในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่พึงยึดถือปฏิบัติ สำหรับครู เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสาระของหลักธรรม เกิดความรู้ความเข้าใจถูกต้องใน หลักธรรม สามารถประยุกต์คำสอนทางพุทธศาสนามาใช้ให้เกิดประโยชน์ในทางสร้างสรรค์ เพื่อ พัฒนาประสิทธิภาพทางการศึกษาของบุคคลและสังคมได้

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงความหมาย สถานภาพทางสังคม บทบาทหน้าที่ คุณสมบัติ และวิธีสอนของครูตามแนวทางพุทธปรัชญา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมสำหรับครูตามแนวพุทธปรัชญา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะมุ่งวิเคราะห์เฉพาะ เรื่องต่อไปนี้

1. ความหมาย สถานภาพ คุณสมบัติ บทบาทหน้าที่ และวิธีสอนของครูตามแนวพุทธ ปรัชญาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ตำรา และทัศนะของผู้เชี่ยวชาญทางพุทธปรัชญา
2. หลักธรรมที่ควรนำมาเป็นหลักประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและดำรงสถานภาพ ความ เป็นครู
3. การวิจัยนี้จะ เน้นหลักธรรมที่สอนในระดับโลกียะธรรม โดยมีหลักการ เพื่อสนอง ความสนใจ และเพื่อประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตในระดับปุถุชน เป็นสำคัญ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ครู หมายถึง ผู้ทำหน้าที่สอนโดยทั่วไป

คุณสมบัติของครู หมายถึง คุณสมบัติของครูตามแนวพุทธซึ่งศึกษาวิเคราะห์จากหลักคำสอนและพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า

สถานภาพในสังคม หมายถึง สภาพการยอมรับนับถือในสังคม สถานภาพเป็นตัวกำหนดบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบในสังคมของผู้ทำหน้าที่ครู

บทบาทหน้าที่ หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบตามสถานภาพในสังคมของครู เป็นหน้าที่หรือพฤติกรรมที่พุทธศาสนากำหนดและคาดหวังให้ครูกระทำตามสถานภาพที่ได้รับ

วิธีสอน หมายถึง หลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัท อันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไป

หลักธรรมสำหรับครู หมายถึง หลักประเพณีปฏิบัติของครูผู้ทำหน้าที่สอน ซึ่งศึกษาวิเคราะห์จากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับคุณสมบัติของครูตามแนวพุทธปรัชญา

แนวพุทธปรัชญา หมายถึง แนวคิดที่ได้จากการใช้เหตุผล วิเคราะห์ ตีความคำสอนทางพุทธศาสนาบนรากฐานพระไตรปิฎก จากการอธิบายขยายความของพระอรหันตญาณจารย์ และผู้เชี่ยวชาญทางพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary) โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษา ค้นคว้า สืบค้น และรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) เอกสารชั้นต้นได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก เอกสารชั้นรองได้แก่ คัมภีร์อรหันตญาณ หนังสือ ตำรา บทความ งานวิจัย รวมทั้งข้อเขียนต่างๆ ของผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิทางพุทธศาสนา

2. เอกสารชั้นต้นและชั้นรองนี้ ศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่อไปนี้ คือ

- 1) หอสมุดแห่งชาติ
- 2) ห้องสมุดคุรุสภา
- 3) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
- 4) หอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 5) ห้องสมุดธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 6) ห้องสมุดคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 7) ห้องสมุดสภาการศึกษา มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- 8) ห้องสมุดสถาบันวิจัยพุทธศาสนา มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แยกแยะ เนื้อหาสาระ เป็นหมวดหมู่ โดยอาศัยการวิเคราะห์เชิงปรัชญาอธิบายไปตามข้อมูล เพื่อหาข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

4. เมื่อวิเคราะห์ ตีความ และอภิปราย เนื้อหาสาระที่มีอยู่แล้ว จึงเรียบเรียงและนำเสนอเป็นความเรียง ใจยแยกเป็นบทดังนี้

บทที่ 1 บทนำ

บทที่ 2 แนวคิดและความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญากับแนวคิดพื้นฐานทางปรัชญา

ความหมายของพุทธศาสนาและพุทธปรัชญา

ความเข้าใจสารัตถแห่งพุทธปรัชญา

สรุปวิเคราะห์

บทที่ 3 ครุตามแนวพุทธปรัชญา

ความหมายและความสำคัญ

สถานภาพและบทบาทหน้าที่ในสังคม

คุณสมบัติของครุตามแนวพุทธปรัชญา

วิธีสอนตามแนวพุทธปรัชญา

สรุปวิเคราะห์

บทที่ 4 หลักธรรมสำหรับครูตามแนวพุทธปรัชญา
หลักธรรม เพื่อการพัฒนาตนเองของครู
หลักธรรมในการดำเนินชีวิตของครู
สรุปวิเคราะห์

บทที่ 5 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นข้อมูลพื้นฐาน เพื่อประกอบการพิจารณากำหนดแนวทางในการพัฒนาผู้ทำหน้าที่
ครู
2. อาจใช้ผลงานวิจัยนี้ เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและในการพัฒนาตนเองของ
ครูผู้สอน
3. เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางพุทธปรัชญาการศึกษาต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย